

Natuurbeheer onder de nieuwe Omgevingswet: *Van
overzichtelijk naar ongestructureerd?*



Colofon

Titel	Natuurbeheer onder de nieuwe Omgevingswet: <i>Van overzichtelijk naar ongestructureerd?</i>
Auteur	Jouke Feenstra (s2964201) j.feenstra.4@student.rug.nl
Opleiding	Bachelor Technische Planologie, RUG
Begeleiders	K. V. Bandsma en R.C. Spijkerboer
Datum	21-01-2019
Foto	Natuurmonumenten

Voorwoord

Voor u ligt het bachelorproject “Natuurbeheer onder de nieuwe Omgevingswet: *Van overzichtelijk naar ongestructureerd?*”. Het bachelorproject is onderdeel van het afstuderen van de studie Technische Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. De tijdsperiode van het onderzoek was van September tot Februari. Het thema waaronder deze scriptie valt is de Omgevingswet. Binnen dit thema is gekozen voor een onderzoek naar de samenwerking tussen de stakeholders van een grensoverschrijdend natuur gerelateerd onderwerp binnen de Omgevingswet. Mijn dank gaat uit naar de twee begeleiders die mij geholpen hebben met het geven van feedback en tijd hebben vrijgemaakt om mijn vragen te beantwoorden. Daarnaast wil ik de respondenten bedanken voor het vrijmaken van tijd om mijn vragen te beantwoorden.

Samenvatting

De druk op de natuur in Nederland neemt steeds meer toe. Door verzuring, vermessing en verdroging gaat de kwaliteit van de natuur achteruit. Deze problemen worden veroorzaakt door een te hoge milieudruk. Op dit moment is de Nederlandse overheid bezig met een nieuwe wet: de Omgevingswet. Door middel van de Omgevingswet wil de overheid gemeenten, provincies en waterschappen meer ruimte geven. Deze ruimte wordt vertaald in het decentraliseren van taken vanaf de centrale overheid naar lokale en regionale overheden. Dit heeft tot gevolg dat er meer samengewerkt moet worden tussen de lokale en regionale overheden.

De achteruitgang van de natuurkwaliteit, samen met het feit dat decentralisatie samenwerking vereist met betrekking tot grensoverschrijdende vraagstukken, leidt tot het volgende hoofdvraag namelijk: *“Hoe gaan de stakeholders van het grensoverschrijdende natuurgebied het Drents Friese Wold bij ingang van de nieuwe Omgevingswet samenwerken om het gebied te beheren?”* De onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van de deelvragen *“Welke uit de literatuur voortvloeiende factoren beïnvloeden een samenwerkingsverband?”*, *“Wat verandert er aan de regelgeving voor natuurbeheer en bescherming bij ingang van de nieuwe Omgevingswet?”* en *“Wat is de invloed van de Omgevingswet op de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold?”*

Door middel van een casestudie is getracht antwoord te geven op de hoofdvraag. De gekozen casus is het nationale park het Drents Friese Wold. Er is gekozen voor deze casus omdat het een grensoverschrijdend natuurgebied betreft. Naast het gebruiken van een casestudie is aan de hand van semigestructureerde interviews onderzocht hoe de provincies met andere stakeholders samenwerken om het gebied te beheren, en wat er bij ingang van de Omgevingswet gaat veranderen in die samenwerking.

Uit de literatuur blijkt dat een goede samenwerking beïnvloed wordt door verschillende factoren. De belangrijkste factoren die behandeld worden zijn wederzijdse afhankelijkheid, vertrouwen, urgentie, het erkennen en gebruiken van verschillen en coördinatie. Aan de hand van deze factoren is de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold bestudeerd.

De conclusie van deze bachelor scriptie is dat er bij ingang van de Omgevingswet niet veel zal veranderen in de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold. Er is al een heel netwerk aan adviesgroepen en commissies. Aan de hand van de uit de literatuur voortkomende factoren die samenwerking beïnvloeden is geconstateerd dat de samenwerking in het Drents Friese Wold als communicatief rationeel bestempeld kan worden. Dit is in lijn met de Omgevingswet, die stuurt op een communicatief rationele benadering.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting	4
1. Introductie	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Maatschappelijke relevantie	7
1.3 Wetenschappelijke relevantie	8
1.4 Probleemstelling.....	8
1.5 Vraagstelling	8
1.6 Leeswijzer	9
2. Theoretisch kader	10
2.1 Complexiteitstheorie	10
2.2 Samenwerking.....	11
2.3 Conceptueel model.....	14
3. Methodologie.....	16
3.1 Kwalitatieve dataverzameling.....	16
3.2 Case studie	16
3.3 Werving participanten.....	16
3.4 Ethische verantwoording.....	17
3.5 Analyse	17
3.6 Betrouwbaarheid en Validiteit	18
4.Resultaten	19
4.1 Natuurbescherming in de omgevingswet	19
4.2 Samenwerking Drents Friese Wold.....	21
4.3 Complexiteit in het Drents Friese Wold	24
5. Conclusie	25
5.1 Aanbevelingen.....	26
5.2 Reflectie.....	26
Referenties	28

1. Introductie

1.1 Inleiding

Op dit moment is de Nederlandse overheid bezig met de implementatie van een nieuwe wet: de Omgevingswet. Met deze wet wil de overheid de bestaande wetgeving voor ruimtelijke ordening, milieu en natuur integreren. Daarnaast hoopt de overheid duurzame projecten te stimuleren en wil ze gemeenten, provincies en waterschappen meer ruimte geven zodat ze hun omgevingsbeleid kunnen aanpassen op hun eigen doelstellingen (Rijksoverheid, 2017). Deze ruimte wordt vertaald in het decentraliseren van taken vanaf de centrale overheid naar lokale en regionale overheden. Dit heeft als gevolg dat er meer samengewerkt moet worden tussen deze overheden. Immers, door decentralisatie krijgen lokale en regionale overheden meer bevoegdheden, wat betekent dat er met betrekking tot grensoverschrijdende vraagstukken samengewerkt moet worden om beleid op elkaar af te stemmen om zo het vraagstuk gezamenlijk aan te pakken.

1.1.1 Wet natuurbescherming

In 2017 is de Wet natuurbescherming in werking gesteld ter vervanging van de Natuurbeschermingswet, de Boswet en de Flora- en Faunawet. Door de decentralisatie van het beheer van de nationale parken in 2012 werden provincies verantwoordelijk voor het beschermen en het beheer van de natuur in deze parken. Deze ontwikkeling had mede als gevolg dat de provincies wilden dat de natuurwetgeving aangepast werd vóór ingang van de Omgevingswet. De Wet natuurbescherming heeft als doelen het beschermen van de biodiversiteit, het decentraliseren van verantwoordelijkheden en het vereenvoudigen van regels (RVO, 2018). Tevens is de wet een voorbereiding op de Omgevingswet (Schouten & Ollongren, 2018). De wetgever heeft bij het vormen van de Wet natuurbescherming gelet op de Europese regelgeving. De vormgeving van de wet sluit aan op de Europese regelgeving en begrippen en concepten in de wet worden zodanig aangepast dat ze aansluiten op de door de Europese Unie gebruikte concepten en begrippen. Dit betekent dat de wetgeving omtrent natuurbescherming is teruggebracht tot wat de Europese Unie vereist heeft (Backes & Freriks, 2017).

1.1.2 Introductie van de casus

Op de grens van Drenthe en Friesland ligt het grensoverschrijdende natuurgebied het Drents Friese Wold. Dit nationale park is een van de grootste natuurgebieden in Nederland met vele verschillende soorten natuur zoals stuifzanden, heidevelden, vennen, bossen en beken. Het natuurgebied is aangewezen als een natura2000 gebied wat inhoudt dat dit natuurgebied onderdeel is van het EU-beleid voor het behoud van biodiversiteit. Daarnaast is het een Nederlands nationaal park (Nationaal park Drents Friese Wold, 2018). Door de vele verschillende soorten natuur in het gebied, en de ligging van het gebied in verschillende gemeenten en provincies is de gekozen case relevant voor dit onderzoek. Het natuurgebied is van nationaal belang, heeft te maken met vele actoren en door de verschillende soorten natuur kan het gezien worden als een voorbeeld van Nederlandse natuur.



Figuur 1: De ligging van het Drents Friese Wold

In het Drents Friese Wold zijn verschillende problemen die aangepakt moeten worden. De voornaamste problemen in het gebied zijn de te hoge stikstofconcentraties, verdroging en de achteruitgang van biodiversiteit. Om deze problemen aan te pakken is een samenwerking tussen de stakeholders van het gebied nodig omdat deze problemen niet grensgebonden en dus solistisch moeilijk aan te pakken zijn.

De voornaamste beheerders van het Drents Friese Wold zijn Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Drents Landschap en de Maatschappij van Weldadigheid. Naast de beheerders spelen de provincies Drenthe en Friesland ook een belangrijke rol in het besturen van het gebied. Andere stakeholders zijn de gemeenten Westerveld en Ooststellingwerf en de waterschappen Wetterskip Fryslân en Drents Overijsselse Delta. Daarnaast zijn ook boeren, ondernemers en omliggende bedrijven stakeholders van het gebied.

1.2 Maatschappelijke relevantie

De Omgevingswet zal pas in 2021 in werking treden. Het is van belang om te controleren of er problemen zijn met de huidige opzet van de Omgevingswet zodat deze problemen voordat de wet daadwerkelijk in werking wordt gesteld kunnen worden opgelost. Het beheren en beschermen van de natuur in een grensoverschrijdend natuurgebied vergt samenwerking. Dit omdat de natuur zich niet bindt aan een door de mens bedachte grens. De beheerders zullen dus moeten samenwerken om het beheer te regelen. Met de nieuwe Omgevingswet wordt gestreefd naar een integraal omgevingsbeleid. Terwijl de wet de integratie via het omgevingsrecht regelt, zal de planoloog deze integratie in praktijk moeten begeleiden. Economische groei zorgt voor een toenemende druk op de natuur, het landschap en de luchtkwaliteit (Rijksoverheid, 2018). De planoloog zal deze onderwerpen moeten proberen te integreren in de praktijk om te zorgen voor een afname in die druk.

1.3 Wetenschappelijke relevantie

De gevolgen van een wet zijn onverwachts en wijken vaak af van wat de intentie van de wet was (van Dijk & Beunen, 2009). Doordat de Omgevingswet nog niet is ingevoerd, is het nog niet duidelijk is wat de gevolgen van de wet zijn en of die gevolgen hetzelfde zijn als de intenties van de wet. Daarom is het van belang om hier onderzoek naar te doen. Daarnaast is volgens Beunen et al. (2011) samenwerking met betrekking tot het beschermen van de natuur van belang omdat het beheer van een natuurgebied niet stopt als er eenmaal specifieke maatregelen zijn genomen. Daarbij is de rol van de overheid interessant omdat de overheid de besluiten neemt, en daarnaast ook een sterke invloed heeft op hoe de besluitvorming is vormgegeven (Beunen & de Vries, 2011). Om deze redenen zal de Omgevingswet samen met het samenwerkingsverband tussen de stakeholders onderzocht moeten worden.

1.4 Probleemstelling

De druk op de natuur neemt in Nederland steeds meer toe. Vermesting, verzuring en verdroging zijn veel voorkomende problemen in de kwetsbare natuurgebieden in Nederland. Milieu gerelateerde problemen zoals te hoge stikstofdeposities zijn oorzaken van deze druk op de natuur (Stuijzand et al, 2004). Daarnaast is er ook een achteruitgang geweest in de regelgeving omtrent natuurbescherming door de veranderingen in het natuurbeleid in 2012 (Saris & van Dijk, 2011).

"Het rijksbeleid ten aanzien van natuur en landschap is versoberd en de verantwoordelijkheid voor uitvoering en handhaving gedecentraliseerd. Veel natuurbeleid is geschrapt. Wat resteert is net voldoende om aan de EU-verplichtingen te voldoen." (Roncken & Beunen, 2017, p.162).

Deze achteruitgang van de natuurkwaliteit, samen met het feit dat decentralisatie samenwerking vereist met betrekking tot grensoverschrijdende vraagstukken, leidt tot het volgende onderwerp namelijk: De samenwerking tussen de stakeholders van een grensoverschrijdend natuur gerelateerd onderwerp binnen de Omgevingswet.

1.5 Vraagstelling

Het doel van deze studie is om te onderzoeken hoe de stakeholders van het Drents Friese Wold gaan samenwerken om het Drents Friese Wold bij ingang van de Omgevingswet te beheren. Door middel van kwalitatief onderzoek zal onderzocht worden hoe de provincies Drenthe en Friesland met behulp van de Omgevingswet samenwerken om de kwaliteit van het Drents Friese Wold te waarborgen. Om dit te onderzoeken is de volgende hoofdvraag opgesteld: *"Hoe gaan de stakeholders van het grensoverschrijdende natuurgebied het Drents Friese Wold bij ingang van de nieuwe Omgevingswet samenwerken om het gebied te beheren?"* De onderzoeksvraag zal worden beantwoord met behulp van de volgende deelvragen:

- Welke uit de literatuur voortvloeiende factoren beïnvloeden een samenwerkingsverband?
- Wat verandert er aan de regelgeving voor natuurbeheer en bescherming bij ingang van de nieuwe Omgevingswet?
- Wat is de invloed van de Omgevingswet op de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold?

1.6 Leeswijzer

Deze scriptie bevat in totaal 5 hoofdstukken. Aan het begin van ieder hoofdstuk wordt kort genoemd wat de structuur van dat hoofdstuk is. In hoofdstuk 2 zal het theoretische kader besproken worden. Hierin worden de relevantie concepten gedefinieerd. In hoofdstuk 3 zal de methodologie besproken worden. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten van deze scriptie. Hoofdstuk 5 bevat de conclusie evenals de aanbevelingen en reflectie.

2. Theoretisch kader

Om antwoord te geven op de hoofdvraag is het van belang om een raamwerk te creëren waarmee gecontroleerd kan worden hoe de samenwerking in het Drents Friese Wold in elkaar zit en hoe die samenwerking zich verhoudt tot de Omgevingswet. Aan de hand van het theoretische kader wordt getracht om dit raamwerk te creëren. Dit wordt gedaan door in wetenschappelijke literatuur te zoeken naar factoren die een samenwerkingsverband positief of negatief kunnen beïnvloeden. Door dit te koppelen aan de complexiteitstheorie kan er een uitspraak gedaan worden of deze vorm van samenwerking aansluit op de doelstellingen van de Omgevingswet.

2.1 Complexiteitstheorie

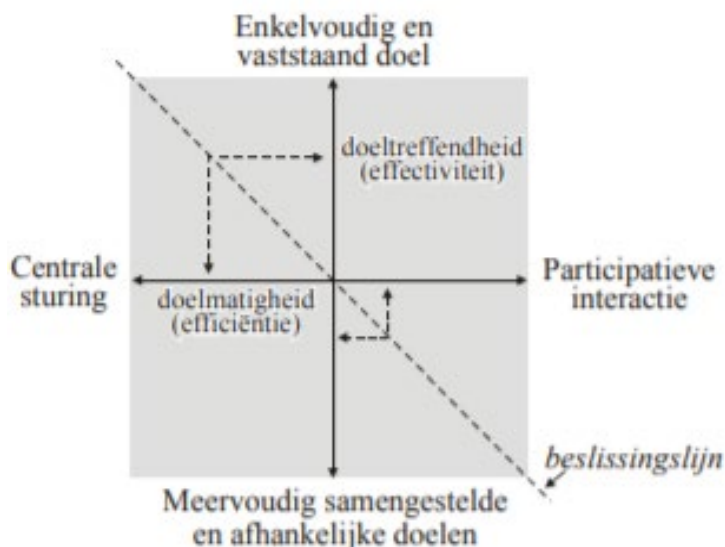
Op complexiteit met betrekking tot de planologie wordt ingegaan door De Roo (1999). Volgens De Roo (1991) neemt complexiteit toe als het aantal stakeholders toeneemt. Voorheen werden complexe problemen vaak top-down opgelost. Echter, naarmate de tijd is men zich gaan beseffen dat er voor complexere problemen, waar meer actoren bij betrokken zijn, beter een bottom-up benadering gebruikt kan worden. Bij deze benadering speelt de overheid een minder belangrijke rol en worden actoren van het probleem betrokken bij het zoeken naar oplossingen (De Roo, 1999).

De Roo (1999) beredeneert dat relatief makkelijke vraagstukken beter technisch rationeel opgelost kunnen worden. Deze vraagstukken hebben een duidelijk doel en er zijn weinig actoren. Een technisch rationele benadering staat in verband met een top-down benadering. Beiden focussen zich op één doel met een hiërarchische sturing. Complexe vraagstukken met veel actoren en meerdere doelen kunnen beter opgelost worden door een communicatief rationele benadering. Deze benadering staat gelijk aan een bottom-up benadering omdat beiden uitgaan van meerdere doelen die behaald moeten worden, en een consensus gerichte aanpak (De Roo, 1999).

De Roo (2004) ziet decentralisatie als een verschuiving in de aanpak van beleidsvraagstukken. Deze verschuiving wordt door De Roo (2004) verder uitgelegd door een beslismodel. Aan dit beslismodel liggen drie vragen ten grondslag:

- 1 Wat dient er bereikt te worden?
- 2 Wie zijn daarbij betrokken?
- 3 Hoe kan dit bereikt worden?

Deze vragen zijn terug te vinden in figuur twee in de vorm van de verticale (vraag 1), horizontale (vraag 2) en diagonale as (vraag 3).



Figuur twee: Het beslismodel van de Roo (2004).

Dit beslismodel is te koppelen aan de technisch rationele en communicatief rationele benadering. Het beslissingsmodel geeft in de linker bovenhoek een technisch rationele en in de rechter onderhoek een communicatief rationele benadering aan. Tussen deze twee benaderingen is een spectrum weergegeven waarin elke positie staat voor een bepaalde beleidskeuze (De Roo, 2004).

2.2 Samenwerking

Om te begrijpen hoe de stakeholders van het Drents Friese Wold met elkaar samenwerken zal er gekeken moeten worden naar wat samenwerking precies is, en welke factoren een samenwerking positief of juist negatief kunnen beïnvloeden. Op die manier kan bepaald worden of de samenwerking met betrekking tot de gekozen case goed verloopt of niet, en wat er mogelijk veranderd moet worden om deze samenwerking te verbeteren.

Er zijn veel definities voor samenwerking. Wood en Gray (1991) hebben in hun artikel andere artikelen geanalyseerd om te komen tot een goede definitie van samenwerking. Aan de hand van deze analyse stellen Gray en Wood (1991) dat de volgende vragen in de definitie moeten worden beantwoord: *“Who is doing what, with what means, towards which ends.”* (p.146). Op basis van deze vragen, en de factoren die ze uit andere artikelen geanalyseerd hebben, kwamen ze tot de volgende definitie:

“Collaboration occurs when a group of autonomous stakeholders of a problem domain engage in an interactive process, using shared rules, norms, and structures, to act or decide on issues related to that domain.” (Wood & Gray, 1991, p.146).

Er zal in dit onderzoek gebruik gemaakt worden van de definitie van Gray en Wood (1991) omdat deze definitie gevormd is door andere artikelen over het onderwerp te analyseren en de gebruikte factoren in de definities van die artikelen te vergelijken om zo tot de meest overkoepelende definitie te komen.

2.2.1 Vijf factoren voor een goede samenwerking van Gray

Om de hoofdvraag van deze scriptie te beantwoorden zal onderzocht moeten worden hoe de samenwerking tussen de actoren verloopt, en of deze samenwerking goed of slecht verloopt. Hiervoor is het nodig om te weten welke factoren samenwerking zowel positief als negatief kunnen beïnvloeden. Gray (1989) geeft vijf indicatoren die kunnen wijzen op een goede vorm van samenwerking. Er is gekozen voor deze bron omdat deze is ingebed in het wetenschappelijke debat over welke factoren samenwerking positief of negatief beïnvloeden.

Ten eerste moeten de actoren wederzijds afhankelijk zijn. Gray (1989) stelt dat één organisatie moeilijk problemen kan oplossen zonder dat er ongewilde consequenties voor andere actoren uit voort komen. Hierdoor is er sprake van een wederzijdse afhankelijkheid tussen de actoren van het probleem. Samenwerken wordt door Gray (1989) gezien als geven en nemen tussen de betrokken actoren.

De tweede factor die invloed heeft op samenwerking is het constructief omspringen met verschillen tussen de actoren die deelnemen aan de samenwerking om zo tot oplossingen te komen. Gray (1989) geeft aan dat dit in de praktijk lastig kan zijn omdat vaak wordt gedacht dat de eigen visie op een probleem de beste visie is, terwijl verschillen accepteren en juist gebruiken om tot andere conclusies te komen kan helpen om tot creatieve oplossingen te komen. Voor een effectief samenwerkingsverband moet een persoonlijke visie dus niet meteen als beste optie gezien worden.

De derde factor die belangrijk is voor een goede samenwerking is dat de beslissingen die genomen worden gezamenlijk eigendom zijn. Dit houdt in dat actoren gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de genomen beslissingen. Door het gezamenlijke eigendom van

de beslissingen nemen de actoren dus beslissingen over zichzelf en elkaar in plaats van gebruik te maken van niet stakeholders en hun mening over het probleem.

De vierde factor die samenwerking beïnvloedt, die ook deels aansluit bij de derde factor, is dat stakeholders gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten nemen voor de toekomstige richting van het probleemdomein. Gray (1989) geeft hierbij aan dat er in de samenwerking door de actoren van het probleemdomein zelf gezamenlijke regels, normen en structuren gecreëerd worden om op die manier het samenwerkingsverband bestendig te maken voor de toekomst.

Gray (1989) stelt dat het hebben van een goede samenwerking, naast de hierboven genoemde factoren, ook nog een proces is wat tijd nodig heeft om te ontwikkelen. Samenwerking is dus niet iets wat je stakeholders kunt opleggen, maar ontstaat met de tijd. Dit heeft ook met vertrouwen te maken.

2.2.2 Vijf uitgangspunten voor een goede samenwerking van Bremekamp

Naast Gray (1989) bevelen Bremekamp et al. (2010) ook factoren voor samenwerking aan. Ze geven aan dat samenwerking kan plaatsvinden op basis van de logica van de hiërarchie en op basis van de logica van het netwerk. Met de eerstgenoemde samenwerkingsvorm wordt bedoeld dat stakeholders voornamelijk bezig zijn met hun eigen positie. Men probeert zoveel mogelijk voordeel te halen uit de samenwerking, zonder dat dit voordeel oplevert voor andere stakeholders. Als er wordt samengewerkt vanuit de netwerklogica, wordt er naast het eigenbelang ook gekeken naar andermans belang en wordt dit meegenomen in de afwegingen die de stakeholders maken. Volgens Bremekamp et al. (2010) is een samenwerking op basis van de logica van het netwerk kansrijker dan op basis van hiërarchie:

“We hebben de ervaring dat samenwerken beter verloopt als er gewerkt wordt op basis van de logica van het netwerk, en als er met vijf uitgangspunten in het samenwerkingsproces voortdurend rekening wordt gehouden.” (Bremekamp et al., 2010, p12)

De eerste van de vijf uitgangspunten die Bremekamp et al. (2010) benoemen is het vergroten van het vertrouwensreservoir. Hier wordt mee bedoeld dat een goede samenwerking alleen plaatsvindt als er vertrouwen is tussen de stakeholders. Vertrouwen wordt gecreëerd door een oprechte interesse, transparantie en betrouwbaarheid.

Naast vertrouwen, is het erkennen en gebruiken van machtsverschillen volgens Bremekamp et al. (2010) ook een factor voor een goede samenwerking. Macht is een structurerende drijfveer in relaties en netwerken, waardoor het van groot belang is om de machtsverschillen op een goede manier te gebruiken (Mulder 2004, geciteerd door Bremekamp et al. 2010, p.13).

Ook het gebruik maken van conflicten is een factor die invloed heeft op samenwerking. Conflicten zijn bruikbaar om betekenis te geven aan een samenwerking (Van Dongen et al. 1996, geciteerd door Bremekamp et al. 2010, p.14). Als het conflict goed wordt opgelost, door te kijken naar de aanleiding en door inzicht te verschaffen in de oorzaken en de mogelijke gevolgen, kan het conflict gebruikt worden om de samenwerking ten goede te komen door handvatten te bieden aan de stakeholders om de keuze te maken tussen escalerend of de-escalerend gedrag (Bremekamp et al. 2010).

De vierde factor is het zorgen voor een verbindend leiderschap. Wanneer dit in een samenwerking ontbreekt, kan dat ervoor zorgen dat de samenwerking wordt uitgehouden. Het verbindend leiderschap kan worden vormgegeven door de actoren zelf of door een tussenpersoon. De afweging die gemaakt moet worden is of de actoren zelf in staat zijn het samenwerkingsproces in de goede richting kunnen sturen (Bremekamp et al. 2010).

De laatste factor gegeven door Bremekamp et al. (2010) is garanderen van een waarde creatie. Er moet worden gestreefd naar een win-winsituatie waarin alle stakeholders waarde toevoegen. Dit zorgt voor het beste resultaat voor alle stakeholders en daarmee ook de beste uitkomst voor alle stakeholders. Voor een samenwerking is het niet van cruciaal belang om tot een win-winsituatie te komen, een compromis is het minimale resultaat dat geboekt moet worden. Echter, een win-winsituatie is wel de meest voordelige uitkomst.

2.2.3 Aanvullingen van Dozy

Dozy (2011) geeft net als Gray (1989) en Bremekamp et al. (2010) ook factoren die een positieve of negatieve invloed op een samenwerking kunnen hebben. Dozy doet voornamelijk onderzoek naar interorganisationele samenwerking met betrekking tot veiligheid. Echter, de gegeven factoren zijn ook toepasbaar op andere domeinen omdat de genoemde factoren betrekking hebben tot interorganisationele samenwerking, en dus niet per se alleen op het door haar onderzochte domein toepasbaar zijn. Dozy (2011) geeft zes factoren, waarvan een groot deel overlappen met Bremekamp en Gray. Zo noemt Dozy (2011) wederzijdse afhankelijkheid, coördinatie en de duur van de samenwerking als factoren, die door Bremekamp et al. (2010) of Gray (1989) ook genoemd worden. Naast deze factoren worden door Dozy (2011) nog drie factoren benoemd, namelijk domeinconsensus, druk of dwang, en een soortgelijke structuur of cultuur van de stakeholders.

Met domeinconsensus wordt bedoeld dat er voldoende duidelijkheid en overeenstemming moet zijn over de taken van alle organisaties die aan tafel zitten. Dit sluit deels aan op de leiderschap factor van Bremekamp et al. (2010). Met de factor druk of dwang wordt bedoeld dat een overheid de samenwerking kan stimuleren of zelfs forceren. Maar ook het hebben van een algemeen probleem in de samenleving, waardoor er vanuit de samenleving druk ontstaat die de actoren stimuleert om tot oplossingen te komen kan een factor zijn die zorgt dat de stakeholders gaan samenwerken. Met andere woorden, een samenwerking ontstaat als de actoren de urgentie van een probleem inzien en daardoor gestimuleerd worden om met elkaar samen te werken. De laatstgenoemde factor van Dozy (2011) is het hebben van een soortgelijke structuur of cultuur bij de stakeholders. Deze factor heeft vooral te maken met het hebben van een goede communicatie tussen de verschillende stakeholders, en sluit daarbij ook deels aan bij de coördinatie factor die eerder gegeven is.

2.2.4 Samenhang

In tabel één is een overzicht van de factoren die door Gray, Bremekamp en Dozy geconstateerd zijn. Het valt op dat er gedeeltelijk dezelfde factoren benoemd worden. Zo is het erkennen en gebruiken van verschillen iets wat in meerdere artikelen genoemd wordt, evenals het hebben van een gezamenlijk eigendom. Bremekamp et al (2010) noemen eveneens het vergroten van het vertrouwensreservoir, wat Gray (1989) behandelt in de door haar benoemde factor over het feit dat samenwerking een proces is, waarbij vertrouwen over tijd wordt opgebouwd.

Naast de overeenkomende factoren zijn er ook nog factoren genoemd die niet overlappen. In tabel twee zijn deze factoren schuingedrukt. Mogelijk hebben deze factoren wel invloed op de samenwerking, maar zijn niet de leidende factoren. Aan de hand van de in tabel twee gekleurde factoren zal onderzocht worden hoe de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold verloopt. Elke kleur geeft een overlappende factor aan.

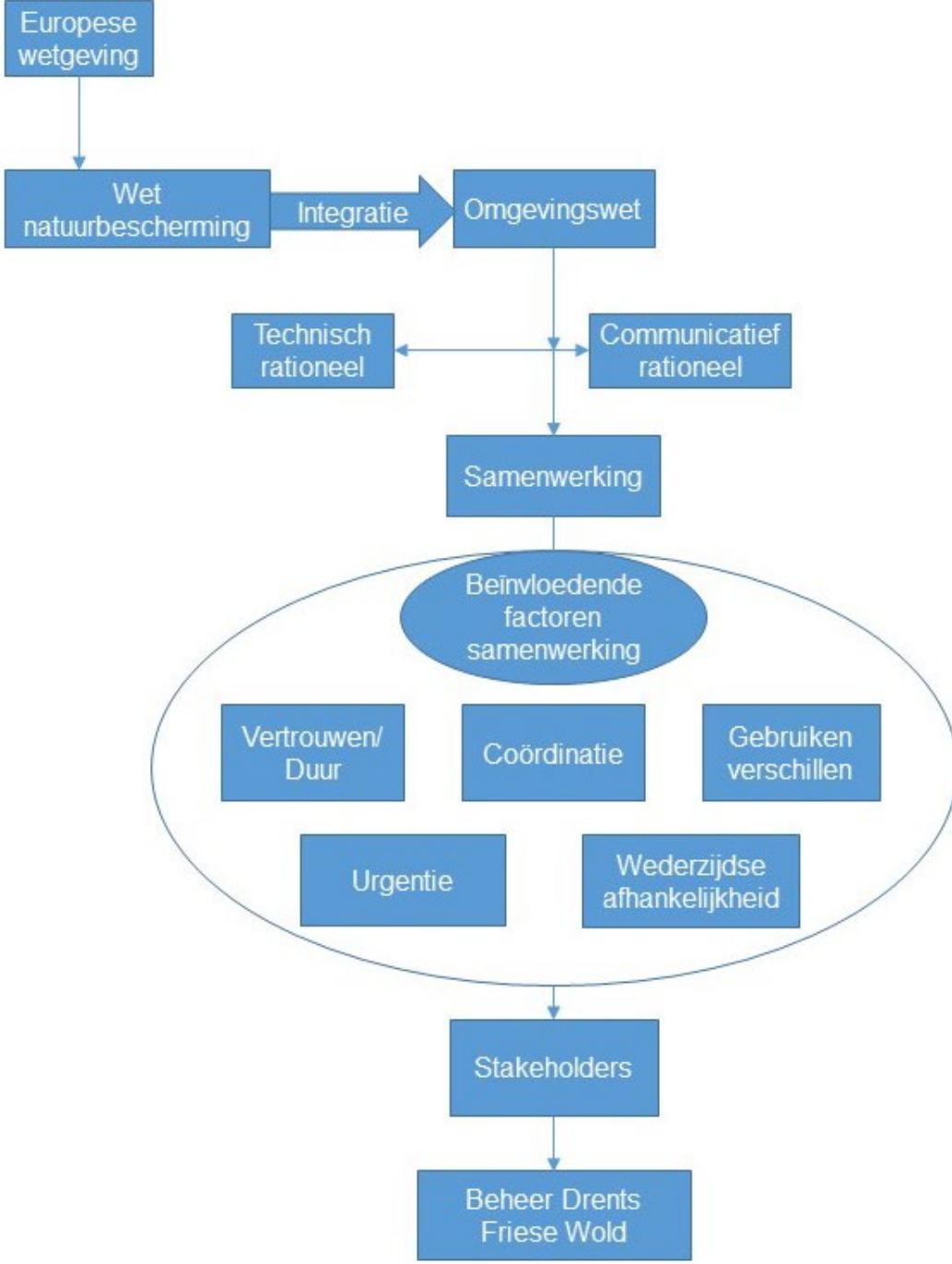
Gray (1989)	Bremekamp et al. (2010)	Dozy (2011)
De stakeholders zijn wederzijds afhankelijk	<i>Garandeer waardecreatie</i>	Wederzijdse afhankelijkheid
Constructief omspringen met verschillen	Erken en gebruik machtsverschillen	<i>Domeinconsensus</i>
<i>Gedeelde verantwoordelijkheid voor genomen beslissingen</i>	Zorg voor verbindend leiderschap	Coördinatie
<i>Gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de toekomstige richting van het probleemdomein</i>	<i>Gebruik conflicten</i>	<i>Urgentiebesef</i>
Samenwerking is een emergent proces. Samenwerking heeft tijd nodig/vertrouwen.	Vergroot het vertrouwensreservoir	Duur van de samenwerking
-	-	<i>Soortgelijke structuur of cultuur</i>

Tabel één: overzicht van de gegeven factoren

2.3 Conceptueel model

In het conceptuele model wordt duidelijk gemaakt dat de Europese wetgeving leidend is voor de Wet natuurbescherming. Deze wet is een nieuwe natuurwet die de oude wetten klaarmaakt om geïntegreerd te worden in de Omgevingswet. Deze wet integreert verschillende wetten binnen de ruimtelijke ordening, het milieu en de natuur. Tevens biedt de wet ruimte voor een communicatief rationele aanpak. Deze communicatief rationele aanpak wordt vervolgens weerspiegelt in de samenwerkingsvorm die gebruikt wordt in het Drents Friese Wold. Aan de hand van factoren die samenwerking positief of negatief beïnvloeden wordt onderzocht hoe de samenwerking is gevormd, en in hoeverre de samenwerking aansluit op de ruimte die de Omgevingswet biedt voor een communicatief rationele benadering. Het samenwerkingsverband is vormgegeven door de stakeholders van het Drents Friese Wold, die gezamenlijk weer het Beheer van het gebied regelen.

Conceptuele model



3. Methodologie

In dit hoofdstuk zal de methodologie van het onderzoek worden toegelicht. Tevens zullen de ethische aspecten, betrouwbaarheid en validiteit en de data-analyse aan bod komen.

3.1 Kwalitatieve dataverzameling

Om de samenwerking tussen de stakeholders te onderzoeken is gebruik gemaakt van een kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek wordt toegepast wanneer diepgaande informatie gewenst is. Het doel van kwalitatief onderzoek is het begrijpen van verschijnselen in hun context en het wordt vooral toegepast op terreinen waar nog weinig kennis voorhanden is (Reulink & Lindeman, 2005). Doordat de Omgevingswet nog niet is ingevoerd is er nog niet veel kennis over de werking van de wet. Dit is tevens de reden is voor een kwalitatief onderzoek. Het kwalitatieve onderzoek kan inzicht geven in hoe de stakeholders van het natuurgebied op dit moment aankijken tegen de veranderingen in de wetgeving.

Om de hoofdvraag te beantwoorden is gebruik gemaakt worden van kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews. Er is gekozen voor semigestructureerde interviews omdat deze methode van interviewen zorgt voor gedetailleerde informatie. Daarnaast geeft een semigestructureerd interview de mogelijkheid om doelgericht vragen te kunnen stellen per onderwerp (Reulink & Lindeman, 2005).

Tevens kan er door het houden van semigestructureerde interviews onderzocht worden hoe de stakeholders met elkaar samenwerken als de Omgevingswet wordt ingevoerd. Door medewerkers van de provincies en beheerders te interviewen kan achterhaald worden hoe de samenwerking in praktijk in werking treedt, en gaat treden bij ingang van de wet. Hieruit kan op worden gemaakt wat de veranderingen zijn die de nieuwe wet met zich meebrengt.

Ook het open karakter en de flexibiliteit van een semigestructureerd interview is een reden waarom er voor deze methode gekozen is. Door de flexibiliteit kan door worden gevraagd als er voor het onderzoek interessante onderwerpen aan bod komen. Dit is van belang voor het beantwoorden van de hoofdvraag omdat de hoofdvraag antwoord probeert te geven op hoe de samenwerking tussen de stakeholders verloopt. Doordat de interviewer niet deelneemt in de samenwerking is het mogelijk dat er belangrijke aspecten in de samenwerking over het hoofd worden gezien. Door semigestructureerde interviews te houden kunnen deze aspecten alsnog aan bod komen terwijl dit met een gestructureerd interview niet mogelijk is.

3.2 Case studie

Een case studie biedt onderzoekers de mogelijkheid om complexe verschijnselen binnen de context te bestuderen (Baxter & Jack, 2008). Yin (2003, geciteerd bij Noor, 2008) categoriseert casestudies als beschrijvend, verkennend of illustratief. Casestudies kunnen gebruikt worden wanneer een bepaald probleem of een bepaalde situatie in diepte begrepen moet worden. Een voordeel van een casestudie is dat deze nuttig kunnen zijn bij het vastleggen van eigenschappen van organisaties, en de veranderingen van organisatorische activiteiten (Noor, 2008). Deze scriptie is gericht op het onderzoeken van het samenwerkingsverband tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold, en of deze samenwerkingsvorm past binnen de nieuwe werkwijze die de Omgevingswet met zich meebrengt.

3.3 Werving participanten

Om respondenten te vinden is gezocht in rapporten over het natuurgebied. Dit onderzoek richt zich op de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold. Respondenten zullen daarom ook medewerkers zijn van de stakeholders. Naast het vinden van respondenten in rapporten is er doormiddel van LinkedIn en het internet ook gezocht naar respondenten. In de onderstaande tabel staan de respondenten van de interviews aangegeven, evenals hun functie binnen hun organisatie. In totaal zijn er zeven interviews

gehouden. Door praktische redenen is één interview telefonisch afgenomen. Verder is er één interview op verzoek van de respondent per e-mail afgenomen. Hiervoor is een gestructureerd interview gemaakt. In dit interview komen dezelfde vragen aan bod als in het semigestructureerde interview, maar de mogelijkheid om door te vragen was niet aanwezig.

Tijdens de interviews is gebruikgemaakt van de sneeuwbalmethode. Met deze methode vraag je aan de respondenten of ze mogelijke andere respondenten kennen die voor het interview gevraagd kunnen worden (Longhurst, 2010). Dit is toegepast door aan het eind van de interviews te vragen of de respondent andere contacten kent die nuttige informatie voor het onderzoek heeft. Een nadeel van deze methode is dat de mogelijkheid bestaat dat er te veel gelijkgestemden worden geïnterviewd. Immers, de respondent zal sneller doorverwijzen naar iemand die gelijkgestemd is (Maalsté, 2008).

De locatie en tijden voor de interviews zijn beslist door de respondenten. Door de keuze aan de respondenten over te laten zorg je ervoor dat de respondent tijd heeft voor het interview zodat deze geen haast heeft en daardoor bondige antwoorden geeft. Daarnaast zorgt het afspreken op een locatie gekozen door de respondent ook voor een vertrouwde sfeer wat de antwoorden en de tijd die de geïnterviewde in zijn of haar antwoorden stopt ten goede komt (Clifford et al., 2010). In tabel twee zijn de geïnterviewde respondenten weergegeven.

Respondent	Functie
Sipke Holtes	Coördinator monitoring natuurkwaliteit, provincie Drenthe
Johan Grijpstra	Senior projectmanager omgevingsvisie, provincie Friesland
Catrien Scholten	Coördinator plattelandsontwikkeling Zuidwest-Drenthe, provincie Drenthe
Annet Popken	Beleidsmedewerker bestuurlijk juridische zaken plattelandsontwikkeling, provincie Drenthe
Corné Joziasse	Boswachter Drents Friese Wold, Staatsbosbeheer
Uko Vegter	Hoofd Natuur en Landschap, stichting Het Drents Landschap
Bernie Jenster & Herman Slot	Relatiemanager met de provincie Drenthe/Manager van het team Drents-Friese Wold, Staatsbosbeheer

Tabel twee: Overzicht van respondenten

3.4 Ethische verantwoording

De rechten van betrokken individuen, maatschappijen en omgevingen moeten beschermd worden (Clifford et al., 2010). Om te zorgen dat aan deze voorwaarden voldaan wordt is de respondent goed geïnformeerd over het doel van het interview en hoe het afgenomen zal worden. Daarnaast is gevraagd of de geïnterviewde anoniem wil blijven of niet en of de informatie die uit de interviews komt gebruikt mag worden voor het onderzoek. Er zal gebruikgemaakt worden van audioapparatuur om de interviews op te nemen. Hier is voordat het interview begon toestemming voor gevraagd. Ook is aangegeven dat de respondent altijd mag stoppen met het interview op elk gewenst moment. De data verkregen uit het interview is veilig opgeslagen op een computer door middel van een wachtwoord om de anonimiteit van de respondent te waarborgen en de informatie vertrouwelijk te houden (Longhurst, 2010).

3.5 Analyse

De data uit de gehouden interviews is door het gebruik van coderingen geanalyseerd. Deze coderingen zijn tot stand gekomen uit het theoretische kader. Deze manier van dataverzameling wordt ook wel deductief genoemd, wat inhoudt dat de coderingen vanuit de theorie tot stand komen (Clifford et al., 2010). Op basis van de interviews is gekeken naar concepten en begrippen die vaak terugkomen in de verschillende interviews en aan de hand

van deze concepten en begrippen is ook gecodeerd. Er is zowel deductief als inductief gecodeerd omdat er vanuit de interviews informatie naar voren is gekomen die uit de literatuur niet naar voren kwam. Zo wordt er in een van de interviews uitgelegd dat er een verschil is tussen het beheer en habitatype, iets wat in het theoretisch kader niet behandeld wordt en dus ook niet deductief gecodeerd kan worden. De interviews zijn met behulp van Atlas. Ti. gecodeerd. In dit programma kun je coderingen gemakkelijk invoeren en aanpassen. In de tabel drie staan de gebruikte coderingen evenals de opdeling in deductieve codes en inductieve codes.

Deductieve codes	Inductieve codes
Complexiteit	Beheer Drents Friese Wold
Coördinatie	Decentralisatie
Cultuurverandering	Doelstellingen
Machtsevenwicht	Expertise
Samenwerking	Integratie
Taak stakeholder	Natura2000
Urgentie	Omgevingsvisie
Verandering samenwerking	Omgevingswet
Verschillen tussen stakeholders	Problemen Drents Friese Wold
Vertrouwen/Tijd	SNL
Wederzijdse afhankelijkheid	Verandering wetgeving
-	Wet natuurbescherming

Tabel drie: Overzicht van gebruikte codes

3.6 Betrouwbaarheid en Validiteit

Er is om de betrouwbaarheid van de data te vergroten eenzelfde interviewgide gebruikt bij alle participanten. Dit zorgt ervoor dat de data makkelijk vergeleken kan worden. Per interview zijn er wel verschillen in gestelde vragen te zien. Dit komt omdat niet elke participant iets afwist van of de samenwerking of de Omgevingswet. Hier is op ingespeeld door in het interview onderscheid te maken tussen deze twee onderwerpen zodat er gericht gevraagd kon worden naar het onderwerp waar de participant iets vanaf wist. De getrokken conclusies kunnen hier echter onder lijden omdat de link tussen de twee onderwerpen niet in de interviews gelegd wordt. Deze link is vervolgens door de interviewer zelf gelegd door het analyseren van de interviews. Daarnaast zijn er ook verschillen in de interviewguides te zien doordat er een semigestructureerd interview is gehouden en er ruimte was voor doorvragen.

Om praktische redenen is één interview telefonisch afgenomen. Het nadeel hiervan is dat er over het algemeen kortere antwoorden gegeven worden. Ook is op verzoek van een respondent één interview per e-mail afgenomen. Het probleem met het houden van interviews per e-mail is dat er niet kan worden doorgevraagd. Tevens is het, net als bij

telefonische interviews, niet mogelijk om de houding en emoties van de respondent op te vangen waardoor de verkregen informatie minder persoonlijk is (Clifford et al., 2010).

Om een goed beeld te krijgen van de samenwerking is het nodig om alle betrokken stakeholders te interviewen. Het Drents Friese Wold heeft veel stakeholders en door het korte tijdsbestek is het niet mogelijk geweest om bij alle stakeholders een interview te houden. Tevens kon er met sommige stakeholders geen afspraak gemaakt worden. Doordat niet elke stakeholder is benaderd, is het onderzoek minder betrouwbaar. Wel viel het op dat er na de zeven gehouden interviews niet veel nieuwe informatie verkregen werd.

Met deze scriptie is onderzoek gedaan naar de Omgevingswet. Deze wet is nog niet geïmplementeerd waardoor getrokken conclusies hypothetisch zijn. Daardoor is het mogelijk dat de nu getrokken conclusies niet juist zijn als de wet daadwerkelijk geïmplementeerd is. In het theoretische kader worden de factoren voor een goede samenwerking besproken. Om deze factoren te operationaliseren in het interview zijn echter andere woorden gebruikt. Hierdoor kan het voorkomen dat de participant een andere betekenis geeft aan het gegeven antwoord als wat de interviewer aanvankelijk wilde weten. Hier is rekening mee gehouden door goed uit te leggen wat er met elke vraag bedoeld wordt en door ruimte te bieden aan de respondenten voor vragen als iets niet duidelijk is.

4. Resultaten

Dit hoofdstuk is opgedeeld in drie onderdelen. Het eerste onderdeel gaat over de veranderingen in de wetgeving. Het tweede onderdeel over de factoren van een goede samenwerking genoemd in het theoretische kader. Het laatste onderdeel gaat over de complexiteit in het Drents Friese Wold. Allereerst zal besproken worden wat de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet voor veranderingen met zich meebrengen, en welke invloed die veranderingen hebben op het beheer en de samenwerking met betrekking tot het Drents Friese Wold. Daarna zal er gekeken worden hoe de samenwerking op dit moment vormgegeven is, en hoe dat bij ingang van de Omgevingswet waarschijnlijk zal veranderen. Als laatste wordt gekeken hoe de samenwerking zich verhoudt tot de complexiteitstheorie. Verwacht wordt dat de samenwerking bij het grensoverschrijdende natuurgebied het Drents Friese Wold al uitgebreid is vanwege de complexiteit van het gebied en de vele stakeholders betrokken bij het gebied.

4.1 Natuurbescherming in de omgevingswet

In dit onderdeel van hoofdstuk 4 zal getracht worden antwoord te geven op de volgende deelvraag: *Wat verandert er aan de regelgeving voor natuurbeheer en bescherming bij ingang van de nieuwe Omgevingswet?* Om de wetgeving met betrekking tot natuur te kunnen integreren in de Omgevingswet is in 2017 de Wet natuurbescherming in werking gesteld. Deze wet zal vervolgens aan de hand van de Aanvullingswet natuur in de Omgevingswet worden geïntegreerd.

4.1.1 Taakverschuiving

Uit de interviews met Scholten, Popken, Grijpstra en Holtes komt naar voren dat de verandering die de Wet natuurbescherming met zich meebrengt een taakverschuiving naar de provincies is. Vergunningverlening ligt bij de provincies in plaats van bij de Rijksoverheid. Dit heeft als gevolg dat er binnen de provincies meer personeel aangenomen moet worden. Daarnaast zijn de lijsten voor vrijstellingen aangepast waardoor er voor minder diersoorten een nader onderzoek gedaan hoeft te worden bij aanvraag van een vergunning. Dit heeft een impact op de soortenbescherming en daarmee ook de bescherming van de natuur. Dit komt ook uit de interviews naar voren.

“Ik heb in het team natuur gezeten. De ecologen uit dat team vinden dat de bescherming achteruit is gegaan. Als je kijkt naar de bijlage waarin specifieke soorten genoemd worden, dan valt het op dat zowel de Europese als de nationale lijst minder soorten bevatten. Veel minder soorten zijn genoemd ten opzichte van de oude drie wetten. Dus veel soorten zijn nu niet meer beschermd. Per saldo kun je zeggen dat de bescherming behoorlijk is veranderd en ook is versoepeld. Dat is wel de grote lijn die eruit is te halen.” (Annet Popken, 2018).

4.1.2 Overzichtelijkheid

De Omgevingswet heeft als doel het vergemakkelijken van het omgevingsrecht. Op het gebied van natuurbescherming en de integratie van de Wet natuurbescherming zijn er echter mogelijke problemen te zien die deze doelstelling nadelig beïnvloeden. De Wet natuurbescherming zal namelijk overgenomen worden zonder te veel aanpassingen, maar de regelgeving wordt wel verspreid over de gehele Omgevingswet. Het overzicht dat in de Wet natuurbescherming aanwezig was kan hierdoor juist verloren gaan waardoor er op gebied van natuurbeheer en bescherming overzicht mist. Dit is negatief voor actoren betrokken bij natuurbeleid omdat die hiervoor mogelijk niet de expertise hebben. Uit de interviews met Popken, Holtes en Grijpstra komt naar voren dat er echter niet wordt verwacht dat dit voor problemen zal zorgen. De Omgevingswet brengt op het gebied van natuurbescherming niet grote regelveranderingen met zich mee, maar wel een stelselverandering waarbij het vooral aanpassen aan de nieuwe manier van werken is. Aanpassen zal tijd kosten, maar zal voor de natuurbescherming niet per sé voor problemen zorgen.

“Op zich inhoudelijk is het niet de bedoeling dat het verandert. Maar het is gewoon een hele stelselverandering. Dus het systeem zoals het staat in de Wet natuurbescherming, zo komt het niet in de Omgevingswet. Het wordt met de Omgevingswet veel meer versnipperd. [...] Het is beleidsneutraal. Dus met de Wet natuurbescherming zijn er inhoudelijk veel dingen veranderd, en met de Omgevingswet is het meer het systeem dat veranderd.” (Annet Popken, 2018).

4.1.3 Verschillen in beleid

De stelselverandering, samen met decentralisatie die de Omgevingswet met zich meebrengt, zullen zorgen voor meer beleidsvrijheid bij regionale en voornamelijk lokale overheden. Deze vrijheid kan zorgen voor verschillen tussen overheden. Voor grensoverschrijdende problemen of gebieden kunnen die verschillen voor problemen zorgen. Om een grensoverschrijdend probleem op te lossen moet er overlegd moeten worden tussen de betrokken overheden en stakeholders. Met de nieuwe beleidsvrijheid die door de Omgevingswet teweeg wordt gebracht kunnen deze grensoverschrijdende problemen zonder overleg en samenwerking niet goed aangepakt worden of zelfs verslechteren.

“Dit college heeft een collegeprogramma die best anders is dan het college daarvoor. Dit college heeft minder de natuur op een belangrijke positie. Ze hebben andere speerpunten. In maart/april komt er dan weer een ander collegeprogramma. Dus het is maar net wie er dan inzitten en hoe gaat het dan met de natuurontwikkeling, welke positie krijgt het in het collegeprogramma. Maar het kan dus per provincie verschillen welke speerpunten er zijn. [...] Op zich is het wel zo dat er veel afstemming plaatsvindt en dat je haaks tegenover elkaar komt te staan is theoretisch mogelijk want dat is het gevolg van decentralisatie. Maar er is ontzettend veel afstemming en er is een stuurgroep waarin van alles besproken wordt.” (Annet Popken, 2018)

Uit de interviews met Scholten, Popken, Jenster en Vegter komt naar voren dat er met betrekking tot het Drents Friese Wold op dit moment ook al verschillen zijn in de wijze waarop er met het gebied wordt omgegaan. De twee provincies voeren ander beleid en in praktijk leidt dit tot botsingen. Met name in de grensgebieden zijn die verschillen te merken.

Als voorbeeld, de provincie Drenthe heeft de fietsinfrastructuur hoog in het vaandel, terwijl dit in de provincie Friesland minder speelt. In het Drents Friese Wold valt dit terug te zien doordat er op de grens van de provincies een verandering te zien is in de kwaliteit van de fietspaden.

“Ja dan blijkt inderdaad dat er in de praktijk wel verschil in zit. Het kan dus zo zijn dat de ene provincie wel subsidie geeft maar de andere niet. We hebben het in de fietspaden ook gezien. Drenthe wil fietsprovincie nummer één worden. Dus die heeft fors geïnvesteerd in fietspaden en fiets infrastructuur. Het Drents Friese Wold ligt natuurlijk ook deels in Friesland. Daar liggen fietspaden die slecht onderhouden zijn. Dat moet Staatsbosbeheer onderhouden, maar Staatsbosbeheer krijgt van Friesland geen subsidie voor het onderhoud van fietspaden. Dus dat ligt er abominabel bij.” (Catrien Scholten, 2018).

4.1.4 Conclusie

De Omgevingswet brengt voornamelijk een stelselverandering met zich mee. De wetgeving met betrekking tot natuurbescherming en beheer worden bij ingang van de Omgevingswet niet zozeer inhoudelijk veranderd. Dit komt deels doordat de Wet natuurbescherming als voorloper van de Omgevingswet al gezorgd heeft voor een verandering in de wetgeving. Door de overgang van de Wet natuurbescherming in de Omgevingswet wordt de natuurwetgeving niet meer onder één kopje geplaatst, maar wordt het verspreid over verschillende onderdelen van de omgevingswet. Dit verlies aan overzicht zal in de praktijk waarschijnlijk niet leiden tot een minder goede bescherming van de natuur. De Omgevingswet heeft op dat vlak dus geen grote gevolgen voor de natuurwetgeving, deels omdat het een kapstokwet is en deels omdat de Wet natuurbescherming al veranderingen met betrekking tot natuurwetgeving met zich mee heeft gebracht. De Omgevingswet zorgt voor meer beleidsvrijheid voor lokale en regionale overheden. Deze beleidsvrijheid kan wel voor mogelijke problemen zorgen in grensgebieden van overheden. In het Drents Friese Wold is al een verschil te zien tussen het beleid dat gevoerd wordt door de provincie Drenthe en de provincie Friesland. Door de beleidsvrijheid kunnen de verschillen tussen de overheden groter worden. Daarom is het van belang om te zorgen voor een goede samenwerking zodat problemen in grensgebieden goed aangepakt kunnen worden.

4.2 Samenwerking Drents Friese Wold

In dit onderdeel van hoofdstuk 4 zal getracht worden antwoord te geven op de volgende deelvraag: *Wat is de invloed van de Omgevingswet op de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold?* Het Drents Friese Wold ligt in de provincies Drenthe en Friesland waardoor het een grensoverschrijdend natuurgebied is. Hierdoor is het van belang om gezamenlijk met alle stakeholders van het gebied goed te overleggen en te vergaderen over de beleidsvorming en de uitvoering van het beheer zodat er geen grote verschillen ontstaan in het gebied.

4.2.1 Coördinatie

Uit de interviews met Holtes, Scholten, Joziassie, Vegter en Jenster komt naar voren dat de provincie een sturende rol heeft in de samenwerking. Om het Drents Friese Wold te beheren wordt er via verschillende adviesgroepen en commissies overlegd om doelstellingen op te stellen en te vergaderen over het beheer en beleid. In dit netwerk van adviesgroepen en commissies is de provincie Drenthe het coördinerende orgaan. De provincie Friesland is onderdeel van het netwerk, maar Drenthe is leidend. De afdeling Gebied en Landschapsontwikkeling heeft acht gebiedscoördinatoren die elk in hun eigen gebied organiseren en coördineren om de maatregelen die getroffen moeten worden te faciliteren.

“Als het gaat om de samenwerking in de integraliteit neemt de provincie daar vaak het voortouw in om mensen bij elkaar te brengen en om stappen te zetten.” (Catrien Scholten, 2018)

Er zijn twee beleidssporen die parallel aan elkaar lopen om het beheer van het Drents Friese Wold te regelen. Aan de ene kant is er de SNL (Subsidie Natuur en Landschapsbeheer). Aan de hand van deze subsidie wordt door de provincies geld gegeven aan de beheerders om de natuurkwaliteit te waarborgen. De provincie controleert of de natuurtypen die de beheerders hebben aangegeven aan de juiste kwaliteit voldoen. Aan de andere kant zijn er de Natura2000 instandhoudingsdoelstellingen die door de provincie, het Rijk en de Europese Unie gemaakt zijn. De provincie Drenthe is dus faciliterend door subsidies te verstrekken aan de beheerders, controlerend door de monitoring van de natuurkwaliteit, en informierend door middel van het netwerk van adviesgroepen en commissies. Er is dus tot zeker hoogte sprake van een bottom-up beleid. Hierbij is de provincie Drenthe de coördinator, en aan de hand van het netwerk van adviesgroepen en commissies wordt vervolgens samengewerkt om het Drents Friese Wold te besturen.

4.2.2 Wederzijdse afhankelijkheid

Uit de interviews met Holtes, Grijpstra, Scholten, Joziase, Vegter en Jenster komt naar voren dat de stakeholders van het Drents Friese Wold niet afhankelijk van elkaar zijn om het gebied te beheren. De beheerders werken solistisch om de natuurkwaliteit te waarborgen, en door verschillen in beleidsvoering neemt van de provincies Drenthe en Friesland de eerstgenoemde het voortouw. Echter, afhankelijk van de complexiteit van een bepaald vraagstuk wordt er wel samengewerkt tussen de stakeholders. Dit omdat samenwerking in sommige gevallen leidt tot efficiëntie. Als een probleem in verschillende gedeelten van het gebied voorkomt, dan is samenwerking vaak een efficiëntere optie.

“We hebben een aantal jaren terug problemen gehad met de bosbes. Natuurmonumenten wilde dat bestrijden op hun eigen gebied en liep er toen tegenaan dat als dat niet samen met de burens gedaan werd, het probleem na een paar jaar net zo hard weer terugkwam. Toen is er actie ondernomen om de particuliere eigenaren te betrekken en te vragen of ook op hun gronden de opslag verwijderd mocht worden zodat dat niet meer zo snel terugkomt. Dat heeft dan wel meerwaarde want daarmee heb je dus efficiëntie in je beheer omdat je de burens ook meeneemt.” (Catrien Scholten, 2018)

Om het gebied te beheren is samenwerking dus niet noodzakelijk, en zijn de stakeholders dus niet per se afhankelijk van elkaar. Maar doordat er veel stakeholders zijn, het gebied in twee provincies ligt en sommige problemen grensoverschrijdend zijn, is samenwerking soms efficiënter. Een voorbeeld hiervan wordt genoemd in het interview met Uko Vegter. Zowel Natuurmonumenten als de stichting Het Drents Landschap maken gebruik van de schaapskooi die tussen het Doldersummerveld en het Wapserveld ligt. Dit is efficiënter dan wanneer beide beheerders een eigen schaapskooi hebben. Daarnaast gaat het bij het beheer van het gebied ook om geld. Er is maar een bepaald bedrag beschikbaar, en als men langs elkaar heen werkt valt dat ook terug te zien in de kosten.

“De provincie is leidend in budget, maar heeft ook maar een beperkt budget. Een beheerder kan ook aangeven, tot hier en niet verder. Maar dat is niet in ieders belang. Er is natuurlijk wel discussie maar we moeten eruit komen met de beperkte middelen en budgetten die we hebben. En dat geldt voor alle stakeholders. Iedereen heeft ergens een tekort aan en daar probeer je gezamenlijk uit te komen.” (Sipke Holtes, 2018).

Uit de interviews met Holtes, Scholten en Joziase komt naar voren dat niet alle stakeholders dezelfde machtspositie hebben. De provincies geven subsidie en hebben daardoor een grotere vinger in de pap. Echter, de stakeholders hebben min of meer hetzelfde doel, namelijk de kwaliteit van het natuurgebied waarborgen. Daarom is het

machtsverschil niet per se slecht voor de samenwerking omdat er een gezamenlijk doel is dat behaald moet worden.

4.2.3 Vertrouwen

Sinds het Drents Friese Wold in 2000 een nationaal park is geworden wordt er al samengewerkt tussen de stakeholders. Na de decentralisatie van natuurtaken van het rijk naar de provincie, is deze samenwerking versterkt. In de theorie (Bremekamp et al. 2010) wordt benoemd dat het voor een samenwerking belangrijk is om op elkaar te kunnen vertrouwen, en dat vertrouwen wordt gecreëerd door transparantie, betrouwbaarheid en interesse evenals het feit dat vertrouwen niet iets is dat zomaar ontstaat, maar dat tijd nodig heeft. Uit de interviews met Holtes, Scholten, Jenster en Vegter komt naar voren dat er al lange tijd wordt samengewerkt en dat dit invloed heeft op de manier waarop er wordt samengewerkt. Doordat de stakeholders elkaar al langer kennen verloopt de communicatie beter en wordt er transparant met elkaar omgegaan.

“We hebben vaste afspraken voor stuurgroepen en projectgroepen. Je merkt wel doordat mensen elkaar al wat langer kennen en regelmatig tegenkomen, er buiten de normale bijeenkomsten om ook andere afspraken gemaakt worden. Van: “ik loop hier tegenaan heb jij daar ook last van? Kunnen we het daar eens over hebben” dus het feit dat er een structuur is dat men elkaar ontmoet helpt wel om kleinere problemen wat soepeler op te lossen.” (Catrien Scholten, 2018).

Daarnaast hebben de stakeholders min of meer dezelfde doelen. Er zijn zoals eerder benoemd twee beleidssporen die parallel aan elkaar lopen. De provincie richt zich meer op de natura2000 doelen en de beheerders op hun eigen doelstellingen uit de SNL. Dit verschil kan soms botsen maar van beide stromen is het einddoel hetzelfde namelijk het verbeteren en in stand houden van de natuurkwaliteit. Dit betekent dat ook een interesse in elkaar aanwezig is. Het beleid en het beheer moet om het effectief te laten verlopen samen gedaan worden waardoor de stakeholders ook interesse in elkaar hebben en elkaar willen helpen.

“Het doel van de beheerders is SNL en goed beheer, goede natuurkwaliteit. Soms wrikt dat ook wel de Natura2000 doelen en de wensen die de beheerders hebben. Maar meestal zijn ze wel te matchen.” (Sipke Holtes, 2018)

4.2.4 Erkennen en gebruiken verschillen

Tussen de twee provincies zijn verschillen in beleid te zien. In de provincie Drenthe zijn recreatie en natuur belangrijke speerpunten in het beleid terwijl de provincie Friesland zich meer richt op de landbouw. Ook tussen terreinbeheerders zijn verschillen in organisatie te zien. Het Drents Landschap is een provinciale natuurorganisatie. Het is een kleine organisatie en daarmee ook flexibeler in het maken van hun keuzes. De grotere terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten zijn gebonden aan landelijk beleid en daardoor ook minder flexibel.

Dit valt in bepaalde dingen in het gebied terug te zien. Zo zijn er toegangsregels vastgesteld die landelijk hetzelfde zijn. Echter, de recreatiedruk ligt in het Drents Friese Wold lager dan in gebieden in de Randstad waardoor deze toegangsregels niet altijd logisch zijn. Ook zijn de verschillen tussen de provincies terug te zien in het Drents Friese Wold. Beide provincies geven subsidie aan de terreinbeheerders om het gebied in de desbetreffende provincie te onderhouden. Drenthe heeft de laatste jaren veel ingezet op fietsinfrastructuur terwijl dit in Friesland niet speelde. Hierdoor zijn er in het natuurgebied verschillen te zien in de fietspaden bij de grens van de provincies.

Om met deze verschillen om te gaan wordt er veel met elkaar gecommuniceerd zodat deze verschillen niet te groot worden. Zo wordt er in het interview met Scholten aangegeven dat er tussen de provincie Drenthe en Friesland is afgesproken dat Drenthe geld van Friesland

krijgt om de verschillen in het gebied aan te pakken. Deze oplossing laat zien dat er wel nagedacht wordt over het constructief omspringen met verschillen, wat volgens Gray (1989) een factor is die samenwerking beïnvloed. Beide provincies hebben een eigen beleid en kunnen moeilijk hun hele beleid omgooien om het in overeenstemming te brengen met een andere provincie omdat er simpelweg andere problemen in beide provincies spelen. Door op deze manier te zorgen voor een goed beheer worden de verschillen tussen de provincies opgelost.

In de Omgevingswet wordt de natuur niet meer expliciet genoemd. De fysieke leefomgeving moet beschermd worden, en hier valt de natuur ook onder. Dit betekent dat gemeenten en provincies dus een afweging moeten maken voor de gehele leefomgeving, en aan de hand daarvan een omgevingsvisie met de belangrijke beleidspunten. Omdat de natuur nu niet meer in een eigen wet wordt behandeld, maar geïntegreerd wordt in de Omgevingswet, zou dat in theorie voor verschillen kunnen zorgen per provincie. Vooral in grensoverschrijdende gebieden zoals het Drents Friese Wold kan dit voor problemen zorgen. Problemen als verdroging zijn in grensoverschrijdende gebieden namelijk alleen aan te pakken als het beleid op elkaar afgestemd wordt.

“In maart of april komt er een ander collegeprogramma. Het is maar net wie er dan inzitten, wat dan belangrijk bevonden wordt en welke positie de natuur in het collegeprogramma krijgt. Het kan een andere positie krijgen en daar wordt onze visie weer op aangepast. Het kan dus per provincie verschillen hoe belangrijk de natuur bevonden wordt. Dat je haaks tegenover elkaar komt te staan is theoretisch mogelijk want dat is het gevolg van decentralisatie. Maar er is ontzettend veel afstemming in het Drents Friese Wold.”
(Annet Popken, 2018).

4.2.5 Urgentie

Uit de interviews komt naar voren dat er in het gebied enkele problemen zijn die aangepakt moeten worden. Deze problemen, namelijk de achteruitgang van biodiversiteit, de toename in stikstof, en de te lage waterstand kunnen alleen aangepakt worden als er wordt samengewerkt door de stakeholders. Dit omdat deze problemen niet gebonden zijn aan menselijke grenzen zoals een provinciegrens of een grens tussen de beheerders. De urgentie van de problemen is bij de stakeholders bekend en dit valt terug te zien in de projecten die in het gebied zijn gehouden om deze problemen aan te pakken. Zo worden beekdalen hersteld om de verdroging tegen te gaan en worden nieuwe verbindingen in het natuurgebied gecreëerd om de biodiversiteit te helpen.

4.3 Complexiteit in het Drents Friese Wold

Door de doelstellingen die de Omgevingswet heeft, namelijk het decentraliseren van overheidstaken en het sturen op meer participatie, biedt de Omgevingswet meer ruimte voor een communicatief rationele benadering. Aan de hand van de drie vragen die ten grondslag liggen aan het beslismodel van de Roo (2003) kan worden bepaald in welke mate de samenwerking in het Drents Friese Wold technisch rationeel of communicatief rationeel is.

De eerste vraag van de Roo (2004) heeft betrekking tot wat bereikt dient te worden. In het Drents Friese Wold is het voornaamste doel het behouden van de natuurkwaliteit. Dit doel is opgedeeld in het behouden van biodiversiteit, het tegengaan van verdroging, en het nemen van maatregelen tegen te hoge concentraties stikstof. Naast het behouden van een goede natuurkwaliteit is het stimuleren van de recreatie in het gebied ook een doelstelling van de stakeholders. Er kan dus gesteld worden dat er meerdere doelstellingen zijn waar in de samenwerking aandacht aan wordt besteed. Daarnaast zijn de aspecten die bij het behouden van natuurkwaliteit genoemd worden zijn aan elkaar verbonden. Zo staat het tegengaan van verdroging in verbinding met het behoud van biodiversiteit. Immers, door de

verdroging neemt de biodiversiteit af. Hierdoor zijn de verschillende doelen in het samenwerkingsverband afhankelijk van elkaar. Met betrekking tot het beslismodel van de Roo (2004) betekent dit dat het samenwerkingsverband op het spectrum meer naar onderen geplaatst zal worden.

De tweede vraag gaat over wie er betrokken zijn bij het vraagstuk. In het Drents Friese Wold zijn alle stakeholders van het gebied door middel van adviesgroepen en commissies betrokken in de samenwerking. Dit betekent dat het samenwerkingsverband in het beslismodel van de Roo (2004) meer naar rechts geplaatst zal worden.

Met de laatste vraag die de Roo (2004) stelt wordt de mate van decentralisatie weergegeven. Een decentraal gebiedsgericht beleid wordt rechtsonder weergegeven. In het geval van het Drents Friese Wold is er sprake van een gebiedsgerichte aanpak. Dit betekent dat het samenwerkingsverband op de diagonale as verschuift naar rechts onderen.

Aan de hand van de drie gestelde vragen kan de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold geplaatst worden in het spectrum van de Roo (2004). Door de meervoudige afhankelijke doelen, en het feit dat er goed overlegd wordt tussen de stakeholders kan het samenwerkingsverband in het vierkant rechtsonder geplaatst worden wat betekent dat er sprake is van een communicatief rationele benadering. Dit staat in lijn met de doelstellingen van de Omgevingswet, die stuurt op een decentrale gebiedsgerichte aanpak waarbij participatie mogelijk moet zijn.

5. Conclusie

In deze scriptie wordt getracht antwoord te geven op de volgende hoofdvraag: *“Hoe gaan de provincies Drenthe en Friesland bij ingang van de nieuwe Omgevingswet samenwerken om het beheer van het grensoverschrijdende natuurgebied het Drents Friese Wold te regelen?”*.

Uit de resultaten komt naar voren dat de Omgevingswet geen invloed heeft op de samenwerking tussen de stakeholders. De wet zorgt voor meer beleidsvrijheid voor lokale en regionale overheden. Deze beleidsvrijheid kan voor mogelijke problemen zorgen in grensoverschrijdende gebieden. Door de beleidsvrijheid op lokaal en regionaal niveau kunnen er namelijk verschillen optreden in deze gebieden waardoor de problematiek in een gebied niet goed aangepakt kan worden.

In het Drents Friese Wold wordt al nauw samengewerkt. Deze samenwerking is noodzakelijk om gebiedsprocessen te verbeteren. Deze processen houden zich namelijk niet aan door de mens bedachte grenzen. Door middel van een netwerk aan adviesgroepen en commissies, waarbij de provincie Drenthe de coördinator is, wordt er gezamenlijk gewerkt aan een goede natuurkwaliteit in het Drents Friese Wold.

Om te spreken van een goede samenwerking zijn wederzijdse afhankelijkheid, vertrouwen, urgentie, het erkennen en gebruiken van verschillen en coördinatie belangrijke factoren (Gray, 1989; Bremekamp et al., 2010; Dozy, 2011) In de samenwerking tussen de stakeholders van het Drents Friese Wold is geen sprake van een wederzijdse afhankelijkheid. Dit is wel een criterium voor een goed lopende samenwerking (Bremekamp et al. 2010; Gray, 1989) Echter, om het gebied efficiënt te beheren is samenwerken wel belangrijk waardoor er wel wordt samengewerkt. Er wordt al een lange tijd met elkaar samengewerkt en in de adviesgroepen en commissies zitten vaak dezelfde mensen waardoor er een vertrouwensband tussen de verschillende stakeholders is. Vertrouwen is volgens Bremekamp et al. (2010) belangrijk voor een samenwerking en wordt gecreëerd door Interesse, transparantie en betrouwbaarheid. In de samenwerking wordt er transparant met elkaar omgegaan en goed gecommuniceerd. Er zijn verschillen tussen de stakeholders

die in de praktijk ook tot frictie leiden. Deze verschillen in werkwijze of beleid worden aangepakt door met elkaar om de tafel te zitten en te zoeken naar oplossingen.

Door het grote aantal stakeholders en het feit dat er sprake is van meervoudige van elkaar afhankelijke doelstellingen, kan gesproken worden van een complex vraagstuk. Volgens de Roo (1991) is het van belang om bij complexe vraagstukken een communicatief rationele benadering te gebruiken. Aan de hand van het beslismodel van de Roo (2004) is getest of hier met betrekking tot het Drents Friese Wold sprake van is. De conclusie die hieruit te trekken is, is dat er in de samenwerking om het Drents Friese Wold te beheren sprake is van een communicatief rationele benadering. Dit staat in lijn met de Omgevingswet die ruimte biedt voor een communicatief rationele aanpak.

De conclusie van deze scriptie is dat er bij ingang van de Omgevingswet niet veel zal veranderen in de samenwerking met betrekking tot het Drents Friese Wold. Er is al een heel netwerk aan adviesgroepen en commissies. Door de vrijheid die de Omgevingswet met zich meebrengt kunnen er in grensoverschrijdende gebieden problemen ontstaan. Deze problemen kunnen alleen goed aangepakt worden als er een samenwerking is.

5.1 Aanbevelingen

Een doel van de Omgevingswet is het sturen op participatie. In het Drents Friese Wold is er in de adviesgroepen en commissies echter alleen ruimte voor de stakeholders. Om het samenwerkingsverband meer af te stemmen op de Omgevingswet zou overwogen kunnen worden om toch ruimte te bieden voor meer participatie. Dit zou gedaan kunnen worden door workshops te houden als er nieuwe projecten lopen. Een ander punt dat naar voren kwam is dat stakeholders vaak óf iets weten over het samenwerkingsverband, óf over de Omgevingswet. Dit terwijl het belangrijk is om van beide onderwerpen kennis te hebben. Om dit probleem aan te pakken beveel ik de stakeholders aan om voor de invoering van de Omgevingswet kennis op te doen van deze wet zodat de stakeholders bij ingang van de wet niet voor verrassingen komen te staan.

Voor een vervolgonderzoek zou ik aanraden om meer onderzoek te doen naar of de Omgevingswet een positieve of negatieve invloed heeft op verschillen in beleid tussen lokale of regionale overheden. In mijn onderzoek is naar voren gekomen dat verschillen in beleid in theorie kunnen zorgen voor frictie, en dat de Omgevingswet mogelijk een negatieve invloed heeft op deze frictie. Echter, in deze scriptie is niet genoeg onderzoek gedaan om harde conclusies te trekken over de invloed van de Omgevingswet op verschillen in beleid van lokale en regionale overheden.

5.2 Reflectie

Er zijn enkele verbeterpunten binnen deze studie. Met sommige stakeholders is geen interview gehouden omdat er geen afspraak gemaakt kon worden of geen contact gevonden was. Ook zijn er maar 7 interviews gehouden wat de validiteit van het onderzoek niet ten goede komt. Een interview is via e-mail afgenomen op verzoek van de respondent. Dit had als gevolg dat de antwoorden uit dat interview kort waren, en daardoor moeilijk in het onderzoek te passen waren. Bij het eerste interview ging het afnemen van het interview niet vlekkeloos omdat ik nog niet eerder een interview afgenomen had waardoor het doorvragen stroef ging. In de latere interviews was dit probleem echter niet meer aanwezig. Op het gebied van het theoretische kader zijn er ook wat verbeterpunten. Zo is er niet gezocht naar literatuur over verschillende vormen van samenwerking. In de resultaten is de samenwerking aan de hand van de complexiteitstheorie behandeld. Echter, dit had met behulp van literatuur over verschillende vormen van samenwerking ook gekund.

Het schrijven van deze scriptie heb ik als leerzaam ervaren. Het is de eerste keer dat ik solistisch zo'n groot project heb moeten maken. Ondanks dat ik het een moeilijk project gevonden heb, heb ik er ook plezier aan beleefd. Het houden van interviews was erg

interessant en de passie waarmee respondenten antwoorden gaven, gaf mij ook een stimulans om deze scriptie goed af te sluiten. Een verbeterpunt aan het houden van interviews is dat ik soms te lang stilstond bij een niet relevant onderwerp waardoor andere vragen niet meer gesteld konden worden. Ondanks dat sommige onderdelen van de scriptie niet soepel verliepen, het theoretische kader heeft mij bijvoorbeeld veel moeite gekost, ben ik toch tevreden over het eindresultaat.

Referenties

- Backes, C.W. & Freriks, A.A. (2017). Gebiedsbescherming en soortenbescherming in de Aanvullingswet natuur Omgevingswet. *Tijdschrift voor omgevingsrecht*, 14(1), 12-20.
- Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers . *The Qualitative Report*, 13(4), 544-559.
- Beunen, R. & Vries, J.R. de (2011). The governance of Natura 2000 sites: the importance of initial choices in the organisation of planning processes, *Journal of Environmental Planning and Management*, 54(8), 1041-1059.
- Bremekamp, R. Kaats, E. Irma, W. O. & Wilfrid, E. K. (2010). Succesvol samenwerken; een kompas en aanbevelingen voor betekenisvolle interactie. *Holland Management Review*, 130, 8-15.
- Clifford, N. French, S. & Valentine, G. (2010). Key Methods in Geography. (Second edition). London: SAGE.
- Dijk, T. van & Beunen, R. (2009). Laws, People and Land Use: A Sociological Perspective on the Relation Between Laws and Land Use, *European Planning Studies*, 17(12), 1797-1815.
- Dongen, H.J. van, Laat, W.A.M. de & Maas, A.J.J.A. (1996). Een kwestie van verschil: conflicthantering en onderhandeling in een configuratieve integratietheorie. Delft: Eburon.
- Dozy, M. (2011). Interorganisationeel samenwerken. In G. van den Brink & M. Bruinsma (Eds.), *De aanhouder wint. Samenwerken aan veilige krachtwijken*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. p. 13-23.
- Gray, B. (1989). Collaborating: Finding common ground for multiparty problems. b
- Longhurst, R. (2016). Semi-structured interviews and focus groups. In N. Clifford, M. Cope, T. Gillespie, & S. French, *Key Methods in Geography* (103-115). London: SAGE
- Maalsté, N. (2008). Op jacht naar respondenten in verborgen segmenten van de cannabissector. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 393-399.
- Mulder, M. (2004). De logica van de macht. Schiedam: Scriptum.
- Nationaal park Drents Friese Wold, (2018). Geraadpleegd op 14-10-2018 vanaf <https://www.nationaalpark-drents-friese-wold.nl/>
- Noor, K. B. M. (2008). Case study: A strategic research methodology. *American journal of applied sciences*, 5(11), 1602-1604.
- Reulink, N. & Lindeman, L. (2005). Kwalitatief onderzoek. *Participerende observatie, interviewen*.
- Rijksoverheid (2017). *Nieuwe omgevingswet maakt omgevingsrecht eenvoudiger*. Geraadpleegd op 23-09-2018 vanaf <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet/vernieuwing-omgevingsrecht> . Den Haag: Rijksoverheid.
- Rijksoverheid (2018). *Kabinetperspectief Nationale Omgevingsvisie*. Geraadpleegd op 12-10-2018 vanaf <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/10/05/kabinetperspectief-novi>

Roncken, P.A. & Beunen, R. (2017). Omgevingskwaliteit als provinciale missie. *Landschap: tijdschrift voor Landschapsecologie en Milieukunde*, 34(4) 161-167

Roo, G. de, (1999). Planning per se, planning per saldo: over conflicten, complexiteit en besluitvorming in de milieuplanning

Roo, G. de, (2004). De toekomst van het milieubeleid: over de regels en het spel van decentralisatie.

RVO (2018). *Wet natuurbescherming*. Geraadpleegd op 11-10-2018 vanaf <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/beschermde-planten-dieren-en-natuur/wet-natuurbescherming>.

Stuijzand, S. van Turnhout, C. Esselink, H. (2004). *Gevolgen van verzuring, vermesting en verdroging en invloed van herstelbeheer op heidefauna: basisdocument*. Expertisecentrum LNV.

Saris, F. & Dijk, J. van (2011). WLO/Landschap is wel/niet de weg kwijt. *Landschap-Tijdschrift voor Landschapsecologie en Milieukunde*, 28(2), 89.

Schouten, C.J. & Ollongren, K.H. (2018) Aanvullingswet natuur Omgevingswet. Geraadpleegd op 12-1-2019 vanaf <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A34985>

Wood, D. J. & Gray, B. (1991). Toward a comprehensive theory of collaboration. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 27(2), 139-162.

Zuidema, C. (2016). *Decentralization in Environmental Governance: a post-contingency approach*. Routledge.